

Het modale werkwoord *kunnen*1 *Kunnen en het 'Aspects'-model*

1. In grammatica's van het Nederlands wordt over *kunnen* meestal niet meer gezegd, dan dat het één van de modale hulpwerkwoorden (ook wel: hulpwerkwoorden van modaliteit) is. Kraak (1966:108) merkte dan ook in 1966 terecht op: 'De structuur van gezegden met zgn. modale hulpwerkwoorden is voorzover mij bekend, grotendeels onbetreden gebied.' In dit artikel zal ik me in hoofdzaak beperken tot het werkwoord *kunnen*, maar de meeste argumenten hebben ook betrekking op de andere modale werkwoorden (*moeten*, *mogen*, *zullen*, *willen*).

2. Een observatie verdient de speciale aandacht. Klooster c.s. (1969:36-38) wijzen namelijk op de dubbelzinnigheid van de zin:

(1) Hij kan luisteren.

Deze zin kan de volgende interpretaties hebben:

(2a) Het is mogelijk voor hem om te luisteren.

(2b) Het is mogelijk, dat hij luistert.

Diezelfde dubbelzinnigheid geldt ook voor andere modale werkwoorden. Het verschil tussen beide betekenissen van *kunnen* wordt o.a. geïllustreerd door de volgende paren zinnen:

(3a) Hij heeft kunnen zwemmen.

(3b) Hij kan aan het zwemmen zijn.

(4a) Heeft hij kunnen zwemmen? Ja, dat kan hij nog steeds.

(4b) Kan hij aan het zwemmen zijn? Ja, dat kan.

In (4a) treedt herhaling van het subject op, in (4b) niet.

3. Het verschil in interpretatie tussen bovengenoemde paren zinnen kan geanalyseerd worden met behulp van logische notatie. (zie Welke, 1965). Daartoe voer ik enkele termen in.

Een oordeel of propositie als:

(5) Socrates is sterfelijk.

heeft de structuur subject-copula-predikaat. We kunnen deze propositie formaliseren als $P(s)$. Deze formule kunnen we interpreteren als:

(6a) het predikaat P komt toe aan het subject s .

(6b) P is een nadere bepaling of modificering van s .

(6c) P is een operator met s als bereik.

(6d) P is een predikaat met s als argument.

We kunnen de zin *Hij luistert* eveneens weergeven als $P(s)$; het predikaat *luisteren* komt toe aan het subject *hij*. Voor de uitdrukking *het is mogelijk...* voeren we nu de modale operator M in. (2a) kan nu geformaliseerd worden als $M(s, P(s))$, (2b) als $M(P(s))$. In de a -zin is *kunnen* dus een tweewaardige operator (een operator met twee argumenten), in de b -zin een éénwaardige operator (met één, weliswaar samengesteld argument).

Anders gezegd: in de a -zin heeft de operator M niet alleen de hele uitdrukking $P(s)$ als bereik, maar ook nog afzonderlijk s . Dit komt duidelijk uit in de parafrase *...mogelijk voor hem...* We moeten op deze laatste uitdrukking nog even nader ingaan. De uitdrukking *Het is mogelijk voor hem te kan betekenen:*

(7a) Hij is in staat te...

(7b) De omstandigheden maken het hem mogelijk te...

(7c) Het is hem toegestaan te...

We kunnen deze drie interpretaties aan het licht brengen door aan de zin *Hij kan zwemmen* een zin toe te voegen. We krijgen dan achtereenvolgens de a -, b -, en c -interpretatie:

(8a) Hij kan zwemmen. Vorig jaar heeft hij een diploma gehaald.

(8b) Hij kan zwemmen. Er is hier dichtbij een zwembad.

(8c) Hij kan zwemmen. Zijn vader vindt het goed.

We kunnen deze betekenissen benoemen als respectievelijk bekwaamheid, gelegenheid en permissie. Illustraties voor het onderscheid bekwaamheid: gelegenheid vinden we in het Frans en het Russisch, waar voor deze betekenissen aparte woorden worden gebruikt.:

(9a) Il sait nager.

(9b) Il peut nager.

(10a) Já uméju plávat.

(10b) Já mogu plávat.

Daarnaast heeft *kunnen* nog enkele andere betekenissen, die verderop in dit artikel ter sprake komen.

4. In Chomsky (1965:108) worden de modale werkwoorden beschouwd als onderdeel van het 'auxiliary element' Aux in de diepestructuur van de zin. Bierwisch (1967) noemt dit de kwasi-morfologische opvatting, omdat de modale werkwoorden dan dezelfde functie vervullen als de flexieuitgangen. Op deze wijze kunnen echter niet de beide interpretaties van *kunnen*

verantwoord worden. Dit kan wel in een enigszins gewijzigde vorm van het 'Aspects'-model, zoals dat is beschreven door Rosenbaum (1967). Eén van Rosenbaums twee recursieve regels in de basiscomponent is de regel van Noun Phrase Complementation:

NP → Det N(S)

We spreken over subject- respectievelijk object-NP complementation, naar gelang de NP links van de pijl de functie van subject dan wel van object vervult.

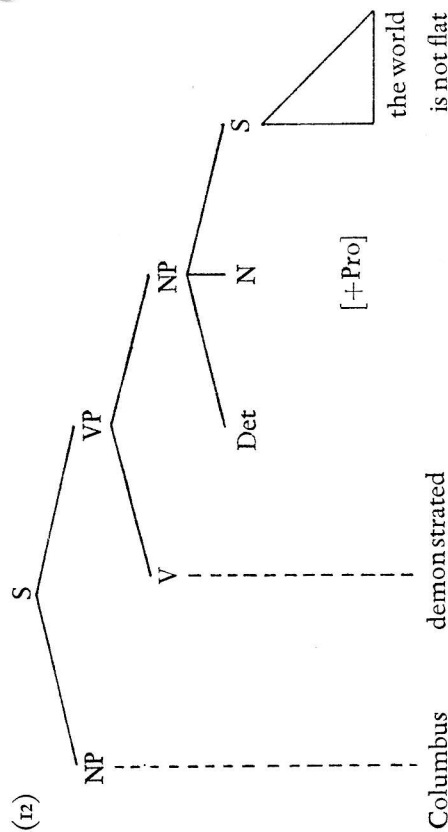
De argumenten van Rosenbaum voor deze regel zijn kort samengevat de volgende:

a. Er kan relatie gelegd worden tussen zinnen als:

(11a) Columbus demonstrated, that the world is not flat.

(11b) That the world is not flat, was demonstrated by Columbus.

door middel van de normale passief-transformatie. De dieptestructuur van deze zinnen is dan:

b. Er kan relatie gelegd worden tussen (11a) en (11b) en:

(11c) It was demonstrated by Columbus, that the world was not flat.

d.m.v. de zogenaamde extrapositietransformatie, die (na toepassing van de passief-transformatie) de ingebedde zin verplaatst naar het eind van de zin en +Pro vervangt door *it*.

c. Er kan relatie gelegd worden tussen (11a) en de zin:

(11d) What Columbus demonstrated was, that the world is not flat.

d.m.v. de zogenaamde pseudo-cleft-transformatie, die alleen op zinnen met een direct object werkt. Vgl.:

(13) Wat ik slacht, is een koe.

(14) *Wie ik beveel, ben jij.

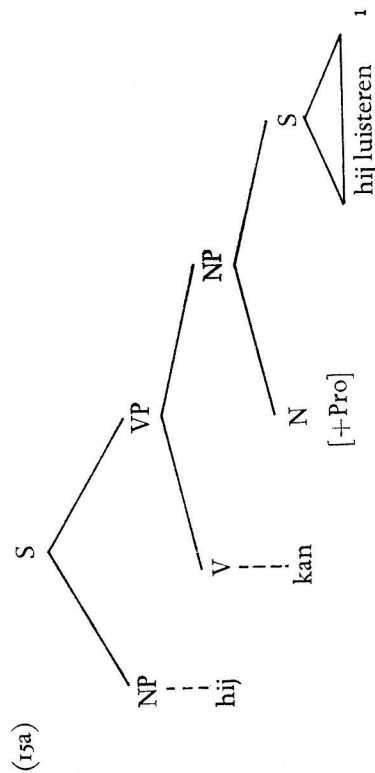
Verder moet nog opgemerkt worden, dat de extrapositietransformatie ook van toepassing is op zinnen met subject-NP-complementation. Vgl.:

(14a) That the doctor came at all, surprises me.

(14b) It surprises me, that the doctor came at all.

Zoals we zullen zien, zijn deze transformaties ook van toepassing op zinnen met *kunnen*.

5. Met bovenstaand model kunnen we beide interpretaties van zin (1) verantwoorden. (2a) is dan een geval van object-NP-complementation en heeft als dieptestructuur (voorstel van Ross (1969)):

Om hiervan een welgevormde oppervlaktestructuur te krijgen, moeten we o.a. de Identieke NK Deletie ('Equi NP Deletion') toepassen, die het tweede *hij* vernietigt onder identiteit met het eerste *hij*. Beide *hij*'s moeten daarbij dezelfde referent hebben. Deze referentiele identiteit moet bestaan tussen het subject van de ingebedde zin enerzijds en het subject, direct object of indirect object van de matrix-zin anderzijds. Er zijn dus drie gevallen van Equi NP Deletion:

a. identiteit met het subject, bv. in de zin:

(16a) Karel weigert te werken.

b. identiteit met het indirect object:

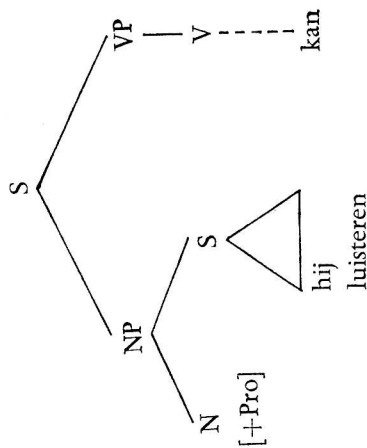
(16b) Ik sta Karel toe te werken.

c. identiteit met het direct object:

(16c) Ik dwing Karel te werken

(2b) is dan een geval van subject -NP-complementation en heeft als dieptestructuur:

(15b)

Om hiervan een welgevormde oppervlaktestructuur te krijgen, moeten we o.a. de 'It-replacement' (zie Jacobs & Rosenbaum (1968:184-191)) toepassen. Bij deze transformatie wordt de complement-zin losgemaakt van onder de NP en gehangen onder de VP, waarna +Pro vervangen wordt door het subject van de ingebedde zin. Daarna volgt o.a. de Number Agreement transformatie, die het getal van het werkwoord in overeenstemming brengt met het oppervlakte-subject.

6. Deze wijze van beschrijving van *kunnen* stelt ons in staat verschillende generalisaties te maken:

a. Op dezelfde wijze kan de dubbelzinnigheid van de volgende zinnen verklaard worden:

(17) Jan belooft een flinke schilder te worden.

(18) Vader dreigde de auto in het water te rijden.

Deze zinnen hebben respectievelijk de volgende interpretaties:

(19a) Jan belooft: 'Ik word een flinke schilder.'

(19b) Het ziet er naar uit, dat Jan een flinke schilder wordt.

(20a) Vader dreigde: 'Ik rijd de auto het water in.'

(20b) Het zag er naar uit, dat Vader de auto in het water zou rijden.

De a-zinnen (19) en (20) zijn hier weer gevallen van object NP-complementation, de b-zinnen van subject NP-complementation.

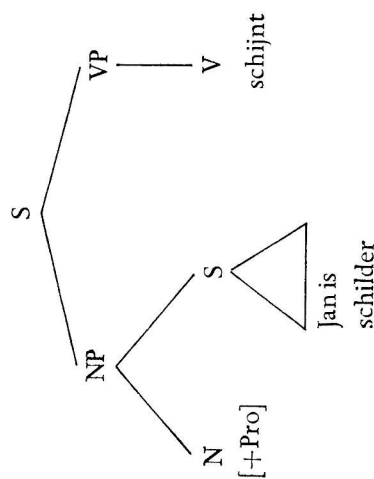
b. Het structuurtype van de subject NP-complementation kan ook zinnen als:

(21) Jan schijnt schilder te zijn.

(22) Jan blijkt schilder te zijn.

verantwoorden. De dieptestructuur van deze zinnen ziet er dan als volgt uit:

(23)

c. de meeste van de in 4. genoemde transformaties zijn ook van toepassing op zinnen met *kunnen*. Zo kan de extrapositietransformatie werken op zinnen met *kunnen* met subject NP-complementation en evenzo op zinnen met

schijnen:

(24) Het kan, dat hij luistert.

(25) Het schijnt, dat hij een goede schilder is.

De in 4. genoemde pseudo-cleft-transformatie, die werkt op zinnen met object NP-complementation, is ook van toepassing op zinnen met *kunnen*, *beloven*, en andere modale werkwoorden:

(26) Wat ik je beloof, is: morgen te komen.

(27) Wat hij kan, is fietsen.

(28) Wat hij moet, is luisteren.

d. Dit beschrijvingsmodel verklaart ook, dat de zin:

(29) Hij kan niet luisteren.

vier interpretaties heeft, namelijk:

(30a) Het is mogelijk, dat hij niet luistert.

(30b) Het is niet mogelijk, dat hij luistert.

(30c) Hij is in staat, niet te luisteren.

(30c) Hij is niet in staat te luisteren.

Immers, zowel in het geval van subject NP-complementation (zin a en b) als dat van object NP-complementation (zin c en d) kan het negatie-element zowel de hele zin als alleen de complement-zin als bereik hebben.

e. Uit (31) blijkt, dat het tweede *dat* in deze zin een pro-S is:

(31) Hij weet, dat je komt en ik weet dat ook.

Dat komt ook voor in:

(32) Hij kan luisteren en ik kan dat ook.

Dat, de pro-S, vervangt hier *luisteren*. Aan *luisteren* moet dus een S ten grondslag liggen. Dit wordt door het voorgestelde beschrijvingsmodel correct verantwoord.²

7. Het valt op, dat zinnen met modale werkwoorden en een ingebedde object-zin de normale passief-transformatie niet kunnen ondergaan:

(33a) Karel kan Piet examineren.

(33b) *Piet examineren wordt door Karel gekund.

Dit komt ook voor bij andere zinnen met een ingebedde objectzin:

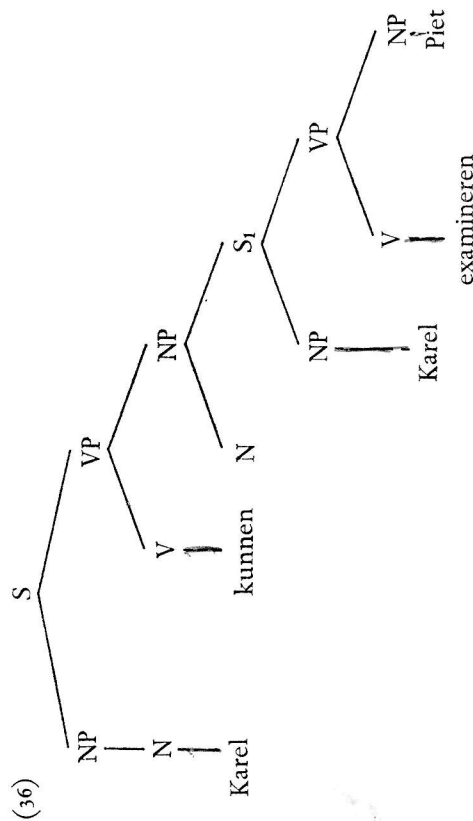
(34a) Ik zie hem fietsen.

(34b) *Hij wordt door mij gezien te fietsen.

Toch bestaat er wel een passieve zin met op het eerste gezicht dezelfde betekenis als (33a):

(35a) Piet kan door Karel geëxamineerd worden.

Stel, dat we (35a) willen generen vanuit de dieptestructuur van (33a), die er als volgt uit ziet:

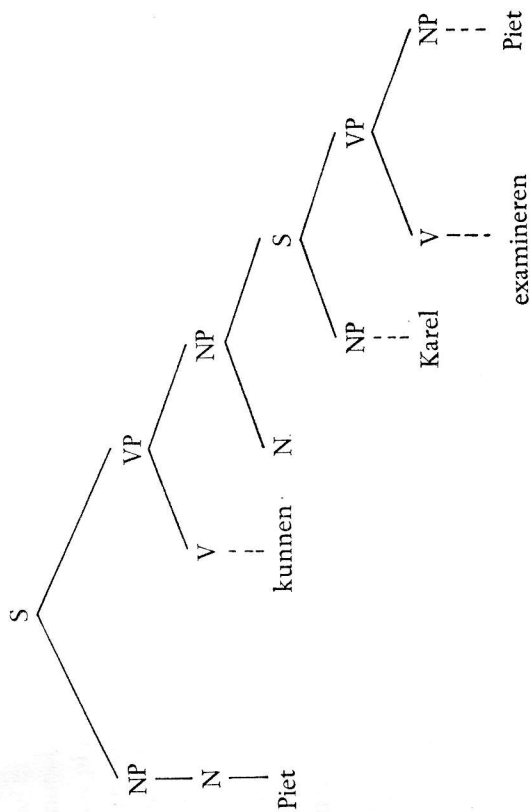

Eerst moet de cyclische passieftransformatie toegepast worden op S'. Daardoor wordt *Piet* het grammatisch subject van S' en *Karel* komt in de zogenaamde passieve door-bepaling te staan. Daarmee is echter de conditie voor Equi NP Deletion (zie 4) vernietigd. Deze transformatie blokkeert derhalve en we krijgen de ongrammaticale zin:

(35b) *Karel ~~moet~~ Piet geëxamineerd worden door Karel.

Voor het generen van (35a) met behulp van bovengenoemde transformaties hebben we dus een andere dieptestructuur nodig, nl.:

(37)

Dit impliceert, dat (35a) in betekenis van (33a) verschilt. Daarvoor bestaan in sommige gevallen aanwijzingen. (35a) heeft namelijk twee interpretaties:

1. Wat Karel kan, is: Piet examineren. (= (33a))

2. Wat Piet kan, is: door Karel geëxamineerd worden.

Alleen bij interpretatie 2 is een verschil in dieptestructuur tussen (33a) en (35a) gerechtvaardigd.

Men zou nu kunnen veronderstellen, dat de mogelijkheid van interpretatie 2 ervan afhankelijk is, of het object van S' + Animate is. Dit is echter slechts gedeeltelijk waar. Om dit in te zien beschouwen we de volgende zin:

(38) Karel kan het boek terugbrengen.

In deze zin is het object van S'-Animate. Zijn beide volgende interpretaties mogelijk?

1. Wat Karel kan, is: het boek terugbrengen.

2. Wat het boek kan, is: door Karel teruggebracht worden.

Interpretatie 2 is uitgesloten, indien we hier *kunnen* de 'bekwaamheids'-betekenis toekennen, maar niet, indien we *kunnen* de 'gelegenheids'- of 'permissie'-betekenis toekennen. Vergelijk daartoe ook de volgende zin, waar een passieve door-bepaling ontbreekt:

(39) Kan het horloge nog gerepareerd worden?

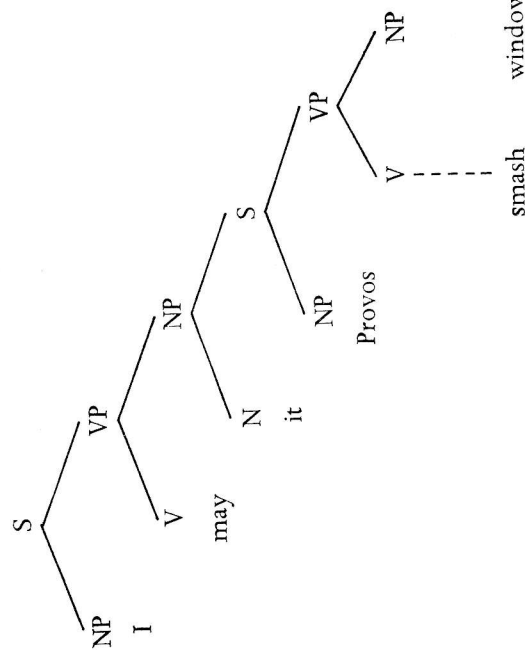
Deze zin kunnen we parafraseren als: 'Bestaat er voor het horloge nog gelegenheid gerepareerd te worden?'

Dit wijst er op, dat we bij de syntactische beschrijving van *kunnen* rekening moeten houden met de verschillende betekenissen. In ieder geval is in veel gevallen een verschil in dieptestructuur tussen de actieve zin en haar passieve ekwivalent niet gerechtvaardigd. Kirsner (1968) suggereert daarom voor deze zinnen—naast de normale cyclische passief-transformatie—een optionele (stilistische) passief-transformatie, die moet worden toegepast na de Equi NP Deletion.

Kraak (1968) komt met een ander voorstel aan de hand van het modale werkwoord *mogen* (may). Hij kent aan de volgende zinnen (40) een gemeenschappelijke dieptestructuur (41) toe:

- (40a) Windows may be smashed by Provos.
- (40b) I allow windows to be smashed by Provos.
- (40c) Provos may smash windows.
- (40d) I allow Provos to smash windows.

(41)

Op (41) kunnen volgens Kraak de volgende transformaties-in onderstaande volgorde-werken:

T₁. Passief-transformatie (deze is cyclisch en werkt op de ingebedde S)

T₂. It-replacement (Het subject van de ingebedde zin wordt 'omhooggetild' in de matrix-zin door het 'it' te doen vervangen)³

T₃ Modal Flip (het aldus omhooggetilde subject wordt verwisseld met dat van de matrix-zin, waarna-althans in het Engels-verplichte deletie van het oorspronkelijke matrix-zinsubject volgt).

We krijgen dan het volgende overzicht voor het generen van de zinnen (40):

- (40a) resulteert uit (41) + T₁ + T₂ + T₃
- (40b) resulteert uit (41) + T₁ + T₂
- (40c) resulteert uit (41) + T₂ + T₃
- (40d) resulteert uit (41) + T₂

Verder krijgt *may* in (40b) en (40d) de fonetische representatie *allow*. Op deze wijze kan het probleem van de verstoorde conditie voor Equi NP Deletion vermeden worden. Ook wordt er zo relatie gelegd tussen zinnen, waartussen anders geen relatie bestond.

Kraak stelt voor deze analyse uit te breiden tot de andere modale werkwoorden. *Kunnen* zou dan een variant van *mogen* zijn. Dit is echter slechts één betekenis van *kunnen*. Andere—de belangrijkste—betekenissen van *kunnen* worden zo niet verantwoord. Verder draagt de regel, die van *may allow* maakt, een sterk ad hoc karakter. Ook is het de vraag, of we het subject van de matrix-zin in de dieptestructuur (1) zomaar mogen vernietigen (een transformatie mag de betekenis niet veranderen). Wellicht zou het beter zijn, alleen een ongespecificeerde NP in de dieptestructuur te postuleren. Kraaks oplossing kan derhalve niet als een serieuze oplossing aanvaard worden.

II *Kunnen en de generatieve semantiek*

8. Alvorens te bezien, hoe *kunnen* binnen het model van de generatieve semantiek beschreven zou kunnen worden, geef ik eerst een korte karakteristiek van de modellen, die sinds 1965 zijn ontwikkeld binnen het kader van de transformationeel-generatieve taalbeschrijving, en wel aan de hand van Chomsky (1969) en Lakoff (1969).

a. Het 'Aspects-model', zoals ontwikkeld in Chomsky (1965).

Een derivatie ziet er in dit model zo uit:

$A_m \dots A_0, P_1 \dots P_n$

d.w.z.: er zijn twee soorten regels:

– amalgameeringsregels voor de semantische interpretatie (zoals geformuleerd in Katz & Fodor (1964))

- transformaties, die P_1 (de post-lexicale dieptestructuur) verbinden met P_n (de oppervlaktestructuur)

b. *Standaardtheorie I* (zie Chomsky (1969:1-4)). Deze theorie specificeert de syntactische structuur Σ van een zin als een reeks van P-markers:

$$\Sigma = (P_1 \dots P_1 \dots P_n)$$

met de volgende kenmerken:

- P_1 is de 'K-initial' P-marker, gegenereerd door de categoriale component. (K is de verzameling syntactische structuren, gegenereerd door de grammatica). P_1 bepaalt een preterminal string van dummy-symbolen.

- P_i is de post-lexicale dieptestructuur: alle en alleen alle lexicale insertie-transformaties zijn dan al-in één blok-toegepast. Alle andere transformaties worden daarna toegepast

- P_n is de oppervlaktestructuur.

P_i bepaalt de semantische interpretatie, P_n de fonetische representatie, aldus:

$$\Sigma = (P_1 \dots P_1 \dots P_n) \begin{array}{c} \downarrow \\ S \end{array} \begin{array}{c} \downarrow \\ P \end{array}$$

Chomsky (1969) stelt een modificatie van deze theorie voor in die zin, dat de oppervlaktestructuur mede bepalend is voor de semantische interpretatie. Het model ziet er dan als volgt uit:

$$\Sigma = (P_1 \dots P_1 \dots P_n) \begin{array}{c} \downarrow \\ S \end{array} \begin{array}{c} \downarrow \\ P \end{array}$$

c. *Standaardtheorie II*. Voor deze theorie geldt:

$$\Sigma = (P_1 \dots P_1 \dots P_n) \begin{array}{c} \downarrow \\ P \end{array}$$

Deze theorie heeft de volgende kenmerken:

- P_i is de post-lexicale dieptestructuur met dezelfde kenmerken als in standaardtheorie I.

- $P_1 = S$ en bepaalt een pre-terminal string van semantische primitieven. P_1 is dan een phrase-marker 'in some semantically primitive notation'.

Chomsky (1969:7) formuleert de verschillen met standaardtheorie I als volgt:

'The deep structures are not mapped into semantic representations. (...) Rather the converse is true. Furthermore, the rules of lexical insertion operate in a rather different manner, replacing substructure Q, which may be quite complex, by lexical items.'

P_1 kan bijvoorbeeld de substructuur $Q = \textit{cause-to-die}$ bevatten. Door een lexicale insertietransformatie kan deze Q dan worden vervangen door het lexicale item *kill*.

d. *De 'basic theory'*. Hiervoor geldt:

$$\Sigma = (P_1 \dots P_n) \begin{array}{c} \downarrow \\ P \end{array}$$

Deze theorie is gelijk aan standaardtheorie II, behalve op één punt: er is niet een bepaald punt in de derivatie, dat dieptestructuur heet. Anders gezegd: niet alle lexicale insertietransformaties hoeven plaats te vinden voor alle andere transformaties.

Standaardtheorie II en de 'basic theory' kunnen worden samengevat onder de term 'generatieve semantiek'.

9. Een ander kenmerk van de ontwikkelingen binnen de taalwetenschap van de laatste jaren is de toegenomen aandacht voor de zogenaamde 'performatieve werkwoorden', een term van de Engelse taalfilosoof Austin (zie Austin (1962)). Het zijn werkwoorden in de 1^e persoon, praes., enkelvoud, actief (bv. *ik waarschuw, ik beloof, ik beweer* etc.). De spreker geeft dan geen beschrijving van een waarschuwing, belofte of bewering, maar waarschuwt, belooft, beweert metterdaad. Austin kwam tot het inzicht, dat elke taaluiting *illocutionaire kracht* (de kracht van een waarschuwing, belofte, bewering etc.) heeft. Tegenover de *locatie* (de propositie) staat dus de *illocutie*, datgene, wat men in de woorden voltrekt. Deze illocutionaire kracht wordt weergegeven door een performatief werkwoord, dat soms expliciet, soms alleen maar in de onderliggende structuur aanwezig is. In het laatste geval spreken we van abstracte performatieve werkwoorden. Voor het bestaan van zulke abstracte werkwoorden zijn verschillende argumenten gegeven.⁴ Ross (1970) noemt de volgende kenmerken van de constructies met een performatief werkwoord:

- het werkwoord moet in de 1^e pers. praes. enk. actief staan; een subject in de 1^e persoon is dus verplicht.
- meestal is er een indirect object in de 2^e persoon
- de zin kan niet vragend of ontkennend gemaakt worden
- er moet *hierbij* bij kunnen staan, dus bv.:

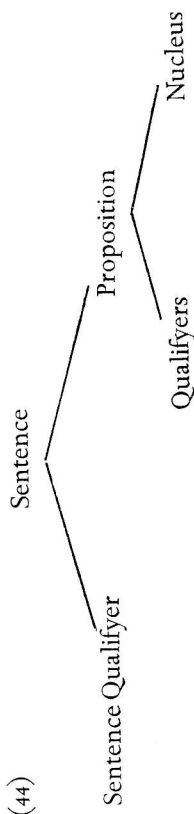
(42) Ik waarschuw je hierbij, dat er een hond in de tuin is.

Boyd & Thorne (1969) formuleren dit kenmerk zo, dat het 'non-habitual aspect' verplicht is. In de zin:

(43a) I always order you to go.

is dus geen sprake van een expliciet performatief werkwoord.
e. Het 'non-progressive' aspect is verplicht, dus in:

- (43b) I am ordering you to go.
is eveneens geen sprake van een expliciet performatief werkwoord (Dit laatste kenmerk is van Boyd & Thorne).
10. Seuren (1969) heeft een voorstel gedaan voor de beschrijving van modale werkwoorden binnen het kader van de generatieve semantiek.⁵
De algemene dieptestructuur van de zin ziet er bij hem als volgt uit⁶:

De 'sentence qualifiers' (o.a. ASSertion, IMPerative, QUEstion) hebben de zelfde functie als bovengenoemde abstracte performatieve werkwoorden: ze geven de illocutionaire kracht van de uiting weer. Tot de 'qualifiers' (binnen de propositie) horen o.a. de negatie-operator, de tijdsoperatoren (Pres(ent), Past, Fut(ure), Perf(ect), tezamen de 'non-universal tenses' en de universal tense U ('generally, at any time')) en de modale operatoren Possibility, Necessity, Permission, Probability. Elke modale operator staat onder het bereik van een tijdsoperator, om het verschil tussen bv. *het is mogelijk, dat...* en *het was mogelijk, dat* te kunnen verantwoorden.

Hoe kan in dit model de dubbelzinnigheid van zin (1) verklaard worden? Enerzijds hebben we het éénwaardige *kunnen* in de dieptestructuur (45), waar het gedeelte achter de ':' de nucleus is:-

- (45) ASS U Poss Pres (now): John be at home.

waaraan de volgende oppervlakterepresentaties beantwoorden:

- (46a) John may be at home now.
(46b) John is possibly at home now.
(46c) It is possible, that John is at home now.
Anderzijds hebben we het tweewaardige *kunnen* in:
(47) ASS Pres Poss Fut (tomorrow): John be at home
met als oppervlakterepresentaties:

- (48a) John can be at home tomorrow.
(48b) It is possible for John to be at home tomorrow.

(In 47) en (48) is er een afzonderlijke relatie tussen het subject en de modale

operator (we zagen dit al in 3). Hoe kunnen we bepalen, wanneer er die afzonderlijke relatie is; anders gezegd: wanneer is Poss een tweewaardige operator? Seuren formuleert hiervoor een interpretatieregel (p. 158):

'We can thus formulate an interpretive rule for partial strings of operators of the form *non-universal tense + modal*, which states, that in such strings Poss is interpreted as 'it was possible for subject to...'

Deze regel gaat echter niet op. Volgens Seuren p. (46) heeft de zin:

- (49a) John could have come.

die als Nederlands equivalent heeft:

- (49b) Jan had kunnen komen.

de volgende dieptestructuur (met het tweewaardige *kunnen*):

- (50) ASS Past Poss Past: John come⁷

We hebben echter ook de volgende zinnen met het éénwaardige *kunnen*:

- (51a) It was possible, that John had come.

- (51b) Het was mogelijk, dat Jan gekomen was.

- (51c) Jan kon gekomen zijn.

Voor de zinnen (51) moeten we ook de dieptestructuur (50) aannemen. Nu klopt de interpretatieregel niet meer, omdat de dieptestructuur voor (51) *non-universal tense + modal* bevat, zodat *kunnen* tweewaardig geïnterpreteerd zou worden.

We kunnen deze interpretatieregel wel redden door een ad hoc toevoeging van een operator Pers (volgens mijn persoonlijke ervaring) in de reeks van 'qualifiers', eveneens voorzien van een tijdsoperator. De conclusie tot het bestaan van een mogelijkheid wordt immers steeds op een bepaald tijdstip gemaakt (in het heden of verleden). De dieptestructuur van de zinnen (51) wordt dan:

- (52) ASS Past Pers U Poss Past: John come.

Het is echter de vraag, of er onafhankelijke motivatie bestaat voor het aan nemen van een operator Pers.

Als positief punt van Seuren's model valt te noemen, dat hij één dieptestructuur toekent aan een aantal synonieme zinnen:

- (53a) Hij kan komen.

- (53b) Het is mogelijk, dat hij komt.

- (53c) Hij komt mogelijk(erwijs).

- (53d) Hij kan mogelijk komen.

- (53e) Hij komt misschien.

Als we zijn voorstellen interpreteren in termen van standaardtheorie II, zien we, dat hij uitgaat van een P-marker van semantische primitieven (P₁),

die op verschillende manieren kan worden gelexicaliseerd. Helaas wordt niet aangegeven, hoe de transformaties er uitzien, die P_1 met P_n verbinden. Een andere mogelijkheid om bovengenoemde moeilijkheden rond de interpretatieregels op te lossen, is het aannemen van twee lexical items *kunnen*: *-kunnen_{tr}*, een transitief werkwoord in de nucleus *-kunnen_{inv}*; een eenwaardige operator vóór de nucleus. De nucleus kan immers op zich een samengestelde zin zijn. Op deze wijze is ook de zin:

(54) Het is mogelijk, dat hij in staat is te komen.

(en de synoniemen ervan), eenvoudig te verantwoorden, namelijk door:

(55) ASS UPoss Pres: hij kan komen.

ii. Er blijft echter ook dan nog een probleem bestaan, namelijk, dat de verschillende betekenissen van *kunnen* over één kam worden geschoren. Dit probleem is in principe op te lossen binnen een ander model uit de generatieve semantiek namelijk dat van Gruber (1967). Gruber geeft verschillende argumenten voor de zogenaamde polycategoriale aanhechting van lexical items, d.w.z.: één lexical item mag een hele substructuur van een phrase-marker vervangen (zie ook 8)

Het lexicon heeft dan een van het 'Aspects'-model afwijkende functie. Het ziet er zo uit, dat

'een lemma niet meer bestaat uit een ongeordende verzameling syntactische en semantische kenmerken (features), maar de vorm van een boomdiagram heeft, dat vergezeld gaat van de fonologische specificatie van het bijbehorende woord. Het gedeelte van het boomdiagram, waarvan aan de eindknopen het betreffende lexicale element wordt aangehecht (het omlijnde gedeelte van de boom) heet *simultane* omgeving. Het overige gedeelte van het lemma is de context, de *perifere* omgeving(...).

Voordat het lexicale element kan worden aangehecht, moet het betreffende gedeelte van het boomdiagram nog een herstructurering ondergaan (Klooster & Verkuyl (1971)).

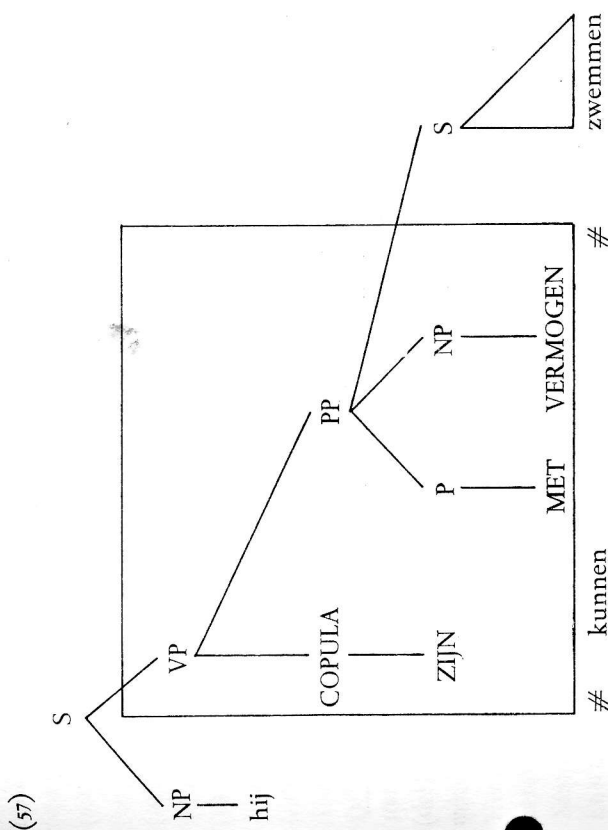
(Voor verdere technische details, zie Gruber (1967)). In de zinnen (56) wordt *kunnen* gebruikt in de 'bekwaamheids'- of 'vermogens'-betekenis:

(56a) Hij heeft het vermogen te zwemmen.

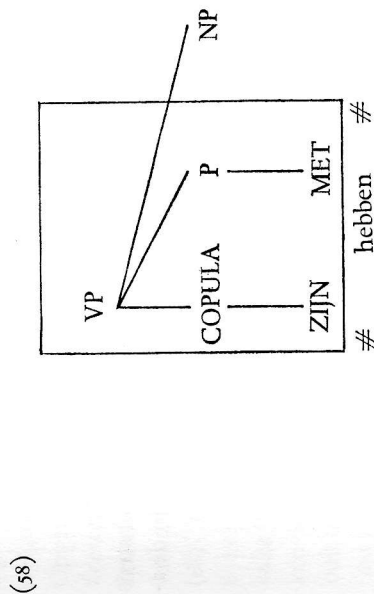
(56b) Hij is in staat te zwemmen.

(56c) Hij kan zwemmen.

Voor deze zinnen stel ik de volgende phrase marker voor als onderliggende structuur (de in kapitaal gedrukte 'labels' zijn geen fonologische specificaties van woorden, maar semantische primitieven):

Het omlijnde gedeelte geeft de simultane omgeving van de lexicale entree voor *kunnen*. De simultane omgeving voor *hebben* is dan:

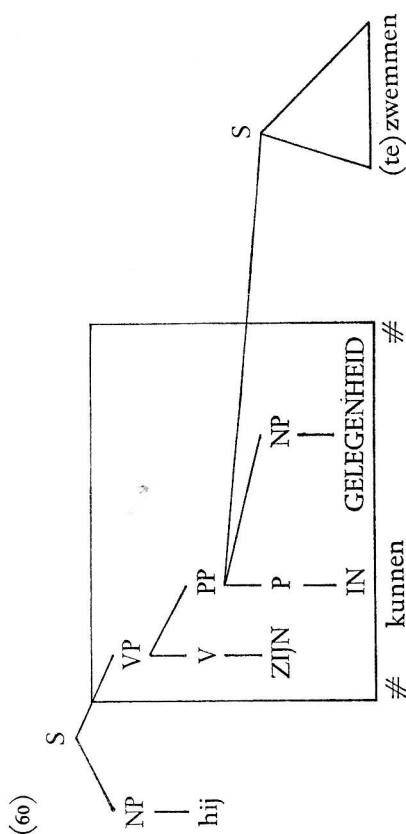
Ook de volgende zinnen zijn synoniem. *Kunnen* is hier gebruikt in de 'gelegenheid'-betekenis:

(59a) Hij is in de gelegenheid te zwemmen.

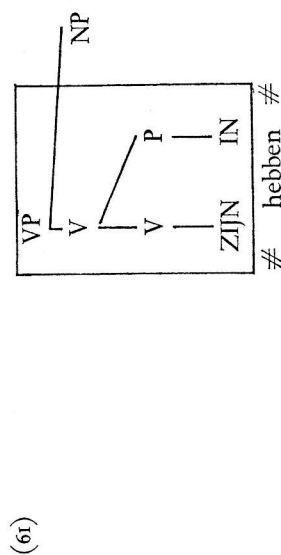
(59b) Hij heeft de gelegenheid te zwemmen.

(59c) Hij kan zwemmen.

Als onderliggende phrase marker voor deze zinnen stel ik voor:

In deze boom zien we dus een tweede lexicale entree voor *kunnen*. Om (59b) te kunnen genereren hebben we een tweede lexicale entree voor *hebben* nodig:

Hebben heeft dus minstens twee verschillende lexicale entrees en minstens twee verschillende betekenissen. Het tweede *hebben* vinden we ook in de a-zinnen van de volgende groepen synonieme zinnen:

- (62a) Deze jongen heeft een vervelende bui.
- (62b) Deze jongen is in een vervelende bui.
- (62c) Dit is een jongen in een vervelende bui.
- (63a) Deze jongen heeft moeilijkheden.
- (63b) Deze jongen is in moeilijkheden.
- (63c) Dit is een jongen in moeilijkheden.
- (64a) Deze jongen heeft een vrolijke stemming.
- (64b) Deze jongen is in een vrolijke stemming.
- (64c) Dit is een jongen in een vrolijke stemming.

Daartegenover staat het eerste *hebben* in de zinnen (65)-(67). Hier hebben de a-zinnen geen synonieme b-zin van het type (62)-(64), maar wel een over-

eenkomstige c-zin, waarin het voorzetsel *met* optreedt.

- (65a) Deze jongen heeft een vervelend karakter.
- (65b) *Deze jongen is in een vervelend karakter.
- (65c) Dit is een jongen met een vervelend karakter.
- (66a) Deze jongen heeft een fors gewicht.
- (66b) *Deze jongen is in een fors gewicht.
- (66c) Dit is een jongen met een fors gewicht.
- (67a) Deze jongen heeft een groot hoofd.
- (67b) *Deze jongen is in een groot hoofd.
- (67c) Dit is een jongen met een groot hoofd.

De uitdrukkingen *met een...* en *in een...* worden afgeleid door reductie uit *zijn met een...*, respectievelijk *zijn in een...* door middel van de 'relatieve clause reduction' transformatie, die bv. ook de *flinke jongen* afleidt van de *jongen is flink* (zie ook Klooster (197)).

Het ligt nu voor de hand, een onderscheid te maken tussen *incidentele* en *niet-incidentele* kwalificaties.⁹

Niet-incidentele kwalificaties hebben dan in de onderliggende structuur *ZIJN MET*, incidentele kwalificaties *ZIJN IN*.

Dit is in overeenstemming met beide bovengenoemde interpretaties van *kunnen*. 'In staat zijn' is immers een niet-incidentele kwalificatie, 'in de gelegenheid zijn' een incidentele. (Vgl. ook: *een jongen met het vermogen te zwemmen*, *een jongen in de gelegenheid te zwemmen*).

Opgemerkt moet nog worden, dat sommige adjectieven en andere kwalificerende uitdrukkingen in de oppervlaktestructuur dubbelzinnig zijn. Een zin als *Deze jongen is vervelend* kan zowel de betekenis van zin (62a) als die van zin (65a) hebben. De zin:

- (68) Deze jongen heeft moeilijkheden.

is eveneens dubbelzinnig. Er kan hier sprake zijn van *een jongen in moeilijkheden* (incidenteel) of van *een jongen met moeilijkheden*. In het tweede geval denken we aan moeilijkheden van meer structurele aard. Het verschil blijkt ook uit de volgende zinnen:

- (69a) Vanaf het strand zagen we een zwemmer in moeilijkheden.

- (69b) *Vanaf het strand zagen we een zwemmer met moeilijkheden.

- (70a) *De psychiater behandelde een patiënt in aanpassingsmoeilijkheden.
 - (70b) De psychiater behandelde een patiënt met aanpassingsmoeilijkheden.
- Het woord *lang* is daarentegen ondubbelzinnig en heeft alleen de niet-incidentele interpretatie. *Lang* kan alleen worden afgeleid van *ZIJN MET LENGTE*, niet van *ZIJN IN LENGTE*.

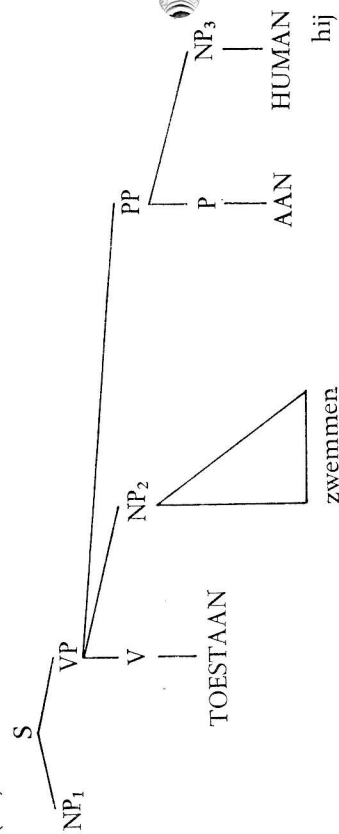
Een ander argument voor het onderscheid incidenteel-niet-incidenteel wordt gegeven in de volgende paragraaf.

Een derde betekenis van *kunnen*, de 'permissie'-betekenis, vinden we in de volgende synonieme zinnen:

- (71a) Hem is toegestaan te zwemmen.
 (71b) Hij mag zwemmen.
 (71c) Hij kan zwemmen.

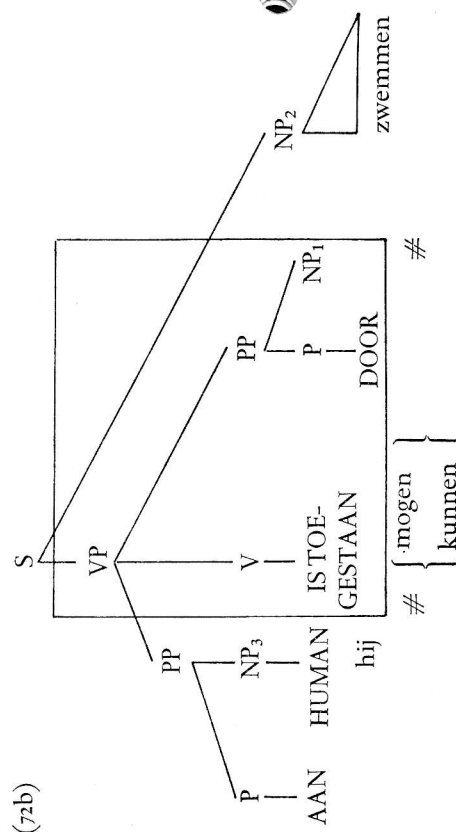
Als onderliggende phrase marker voor de zinnen (71) stel ik voor:

(72a)

Na toepassing van de passief-transformatie en nog een volgorde-transformatie—binnen de ‘basic theory’ mogen immers andere transformaties plaats vinden voor de lexicale insertietransformaties—ziet de boom er als volgt uit:

(72b)

Daarna kunnen d.m.v. een algemene conventie de knopen met de 'labels' P en AAN vooraan in de boom vernietigd worden. We zien hier dus een derde lexicale entree voor *kunnen*. Op deze wijze kunnen de bovengenoemde drie betekenissen van *kunnen* en een aantal synonieme-relaties verwoord worden.

12. *Kunnen* kan ook de functie hebben van wat Boyd & Thorne (1969) noemen het *snoradisch* aspect. We zien dit o.a. in de volgende zinnen:

(722) Zij kan uren voor zich uit zitten staren.

(74a) Nederlanders kunnen lang zijn.

(4a) We kunnen deze zinnen respectievelijk als volgt parafraseren:

(-b) Het komt voor dat ze uren voor zich uit zit te staren.

(73b) Het komt voor, dat Nederlanders lang zijn.

Uit zin (74b) blijkt duidelijk, dat de mogelijkheid, dat er nooit lange Nederlanders zijn, uitgesloten is. De volgende zinnen zijn synoniem aan

(74a) en (74b):

Nederlanders zijn soms lang.

(-d) Op sommige momenten zijn er Nederlanders, die lang zijn.

(74c) Op sommige momenten zijn we kunnen de betekenis van deze zinnen ook in logische notatie weer-
geven:

(74e) $E(t) [E(x) [(x \text{ is Nederlander}) \& (x \text{ is lang}) \text{ in } t]]$
given.

(het domein t is de oneindige tijdslijn)

We hebben ook de zin:

(75) Jongens kunnen vervelend zijn.

Deze zin heeft twee interpretaties. Enerzijds is er een interpretatie, parallel aan de zinnen (74):

(76) Op sommige momenten zijn er jongens, die vervelend zijn.

(v) Opvoeding en
Anderzijds is er de interpretatie:

(77a) Jongens zijn op sommige momenten vervelend.

(i) α is a propositional formula in logical notation:

(77b) $A(x) [F(t) \rightarrow (x \text{ is vervelend in } t)]$
in logische notatie.

De volgende zinnen zijn synoniem aan (77a):

(zxc) Een jongen is op sommige momenten vervelend.

(77d) longens zijn soms vervelend.

(77e) Een iongen is soms vervelend.

(7e) Een jongens is soms verleden tijd.
Zoals blijkt uit de synoniemrelatie tussen (77a) en (77c) enerzijds en (77d) en (77e) anderzijds, is *jongens* in (77a) een categoriale nominale constituent (er is geen verschil tussen enkelvoud en meervoud in de betekenis; zie Kraak & Klooster (1968:103-106)), in (76) een onbepaalde nominale consti-

tuent. Dat zin (74a) niet de interpretatie *Nederlanders zijn op sommige momenten lang* heeft, wordt verklaard door het feit, dat *lang* een niet-incidentele kwalificatie is, terwijl *vervelend* zowel een incidentele als een niet-incidentele interpretatie heeft. In (77a) is alleen de incidentele interpretatie van *vervelend* mogelijk. Blijkbaar geldt de selectierestrictie, dat alleen incidentele kwalificaties onder *direct* bereik van de kwantor $E(t)$ kunnen voorkomen.⁵ Het onderscheid incidenteel: niet-incidenteel lijkt dus zeer relevant.

13. Een laatste betekenis van *kunnen*, die ik nog kort zou willen bespreken, is de 'suggestie'-betekenis, die we o.a. vinden in:

(78a) Je kon es koffie gaan zetten.

Een mogelijke parafrase van deze zin is:

(78b) Ik suggereer je koffie te gaan zetten.

Suggesteren wordt hier performatief gebruikt. Indien *suggesteren* inderdaad in de onderliggende structuur zou voorkomen, wordt hiermee ook de aanwezigheid van een 'staart' ('tag') in de synonieme zin (78c) verklaard:

(78c) Je kon es koffie gaan zetten, niet?

Met deze vraag wordt al een (positief) antwoord gesuggereerd. In het Engels komen dergelijke 'tag-questions' veelvuldig voor. Het werkwoord *suggesteren* is daar de 'trigger' voor de toepassing van de 'tag-formation'-transformatie. De staart in (78c) kan op dezelfde manier gegenereerd worden, waarbij dan meteen de synoniemierelatie tussen (78a) en (78b) verantwoord kan worden.

14. In dit artikel zijn verschillende aspecten van het werkwoord *kunnen* besproken. Daarbij bleek, dat het model van de generatieve semantiek, speciaal dat van Gruber, perspectief biedt voor het beschrijven van de verschillende betekenissen van *kunnen* en het verantwoord van allerlei synoniemie-relaties. Ook kunnen we op die manier allerlei regelmatigheden, met name de correlatie IN: incidenteel en MET: niet-incidenteel verantwoordden. Het lijkt dan ook de moeite waard, Grubers model verder uit te werken. De inzichten, verkregen door onderzoek binnen het 'Aspects'-model, mogen daarbij niet verwaarloosd worden.

¹ Details van bomen, die in de discussie niet relevant zijn, zijn steeds weggelaten. Ik vermeld hier niet langer *Det* als constituent van de NP, die N en S domineert, zoals Rosenbaum dit doet, omdat de functie van *Det* in structuren met modale werkwoorden niet duidelijk is. *Det* heeft wel functie in zinnen met *het feit*, *dat...*, *het gerucht*, *dat...*, etc. De genoemde PS-rule ziet er wellicht zo uit: NP → (Det) N(S).

² Voor nog enkele argumenten voor dit beschrijvingsmodel, zie Felkamp (1969).

³ Dit is een eenvoudiger, maar minder gemotiveerde versie van de transformatie, zoals

die door Jacobs & Rosebaum (1968: 184-191) is voorgesteld en onder paragraaf 4 werd vermeld.

⁴ Zie R. Lakoff (1968) en Ross (1970). Voor een uitvoeriger bespreking van het begrip 'performatief werkwoord', zie Nuchelmans (1967).

⁵ Ik plaats Seuren binnen het kader van de generatieve semantiek, hoewel hij dit zelf niet expliciet vermeldt, op grond van de volgende overwegingen:

a. Seuren gebruikt bij zijn beschrijving van de dieptestructuur logische operatoren en kwantoren. Dit zijn in feite semantische primitieven. Het noodzakelijk gebruik van kwantoren is dan ook een belangrijk argument vóór de generatieve semantiek. Zie McCawley (1968) en de discussie hierover tussen Chomsky (1969: 10-12) en G. Lakoff (1969: 41-42); zie ook Verkuyl (1970).

b. Seuren acht een afzonderlijke semantische component niet mogelijk (p. 84-88), omdat er geen semantische meta-taal is. Betekenissen kunnen alleen verhelderd worden door synoniemen. Hij concludeert dan: 'We can regard the base itself as a semantic generator (...). The deep structure language will then be a language of so-called "favorite synonyms", since they permit the simplest transformational derivations of surface structure'. Het begrip 'favorite synonym' is te interpreteren als 'semantische primitief'.

⁶ Merkwaaardigwijs geeft Seuren in zijn boek geen enkele phrase marker.

⁷ Waarschijnlijk is het beter het tweede Past door Perf te vervangen.

⁸ Het boomdiagram moet eerst nog een herstructurering ondergaan. Voor nadere argumenten voor deze structuur, zie Klooster (1971) en Klooster & Verkuyl (1971).

⁹ 'Incidenteel' is niet gelijk aan 'non-stative'. In *Hij ziet soms erg bleek* is *bleek* incidenteel, maar statief, blijkens de ongrammaticaliteit van *Zie niet zo bleek*.

Bibliografie

- Austin, J. L.
How to do things with words, Cambridge, Mass. 1962.
- Bach, E. & Harms, R. T.
Universals in linguistic theory, London 1968.
- Bierwisch, M.
Grammatik des deutschen Verbs, Berlin 1967.
- Boyd, J. & Thorne, J. P.
 The semantics of modal verbs, in: *Journal of Linguistics* 5 (1969), p. 37-74.
- Chomsky, N.
Aspects of the theory of syntax, Cambridge, Mass. 1965.
- Deep structure, surface structure and semantic interpretation (gereproduceerd door de Indiana University linguistics Club), 1969.
- Felkamp, H. W.
 Zur Syntax des deutschen Modalverbs, in: *Neophilologus* 53 (1969) no. 4.
- Gruber, J. S.
 Function of the lexicon in formal descriptive grammars, Technical Memorandum SDC, California 1967.
- Jacobs, R. A. & Rosenbaum, P. S.
 English transformational grammar, Waltham, Mass. 1968.
- Readings in English transformation grammar*, Waltham, Mass. 1970.
- Katz, J. J. & Fodor, J. A.
 The structure of a semantic theory, in: Fodor, J. A. & Katz, J. J. *The structure of language*.

- Englewood Cliffs, N.Y., 1964, p. 479-518.
- Kirsner, R. S.
- The modal auxiliaries of modern standard Dutch; a comparison of generative- transformational and form-content analysis (ongepubliceerde Masters Thesis, Columbia University) 1968.
- Klooster, W. G.
- Reductie in zinnen met maatconstituenten, *Studia Neerlandica* 5 (1971-1).
- Klooster, W. G. & Verkuyl, H. J.,
- De transformationele relatie tussen *duren* + specificerend complement en duurbe- palingen, te verschijnen in *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* (1971).
- Klooster, W. G., Verkuyl, H. J. & Luif, J. H. J.
- Inleiding tot de syntaxis*, Culemborg 1969.
- Kraak, A.
- Negatieve zinnen*, Hilversum 1966.
- A search for missing agents, in: *Le Langage et L'homme* (1968), p. 146-156.
- Kraak, A. & Klooster, W. G.
- Syntaxis*, Culemborg 1968.
- Lakoff, G.
- On generative semantics, te verschijnen in D. D. Steinberg & L. A. Jakobovits, *Semantics*, London 1969.
- Lakoff, R.
- Abstract syntax and Latin complementation*, Cambridge, Mass. 1968.
- A syntactic argument for negative transportation, in: *Papers from the 5th regional meet- ing of the Chicago Linguistic Society*, Chicago 1969.
- McCawley, J.
- The role of semantics in a grammar, in: Bach & Harms (1968).
- Nuchelmans, G.
- Taaldaden, in: *Forum der Letteren* (1967), p. 208-223.
- Rosenbaum, P. S.
- The grammar of English predicate complement construction*, Cambridge, Mass. 1967.
- Ross, J. R.
- Auxiliaries as main verbs, in: W. Todd (ed.), *Studies in philosophical linguistics*, Series I, vanston, Ill. 1969.
- On declarative sentences, in: Jacobs & Rosenbaum (1970).
- Seuren, P. A. M.
- Operators and nucleus*, Cambridge University Press 1969.
- Verkuyl, H. J.
- De relevantie van logische operatoren voor de analyse van temporele bepalingen, in: *Studia Neerlandica* 2 (1970-2), 7-33.
- Welke, K.
- Untersuchungen zum System der Modalverben in der deutschen Sprache der Gegenwart*, Berlin 1965.